

BİR MERHAMET ŞAİRİ OLARAK MEHMET AKİF*

Selma BAŞ**

ÖZET

Türk şiirinde ele alınan dikkat çekici konulardan biri merhamet temidir. Yoksul, kimsesiz, hasta, çaresiz insanların gündelik hayatında yaşadığı olaylar, halkın çektiği ıstıraplar ya da karşılaştığı haksız durumlar, acıma ve merhamet duygusu etrafında işlenir. Neredeyse bir moda haline alan bu temin konu edildiği tarih, Servet-i Fünûn dönemine rastlar. Meşrutiyet sonrasında da cazibesini sürdüren merhamet temini ele alanlardan biri de Mehmet Akif Ersoy'dur. Özellikle *Safahat*'ın birinci kitabında toplanan bu tarz şiirler, şaire şöhret kazandıran ve aynı zamanda onun en beğenilen şiirleri arasında yer alır. Bu çalışmada Mehmet Akif'in sanatının hâkim unsurlarından biri haline gelen merhamet temi; şairi bu konuya yönelten etkenler ve bu temin onun şiirlerinde nasıl ele alındığı yönleriyle değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Mehmet Akif, Türk şiiri, merhamet, yoksulluk, zulüm

MEHMET AKİF AS A POET OF COMPASSION

ABSTRACT

One of the interesting themes covered in Turkish poetry is compassion. Events experienced by poor, homeless, ill or desperate people in their daily lives, miseries felt or unfair situations encountered by people are covered within the scope of a sense of pity and compassion. The period in which this theme, which almost came to be a trend, was widely covered coincides with Servet-i Fünûn period. Mehmet Akif Ersoy is one of the poets dealing with the theme of compassion, which maintained its attraction even after Constitutionalist period. These kinds of poems, which were collected by him particularly in the first book of *Safahat*, are the ones that made him famous and that are liked most. This study will evaluate the theme of compassion, which became one of the dominant elements of art of Mehmet Akif, in terms of factors leading poet to this theme and the manner in which this theme is covered in his poems.

Key Words: Mehmet Akif, Turkish poetry, compassion, poverty, cruelty

* Bu makale, 10-12 Mart 2011'de İstiklal Marşının Kabulünün 90. Yılında Mehmet Akif Ersoy ve İstiklal Marşı'na Genç Bakışlar Sempozyumu'nda sunulan bildirinin genişletilmiş halidir.

** Yrd. Doç. Dr., Yüzcüncü Yıl Ü. Fen-Ed. Fak. Türk Dili ve Ed. Böl. El-mek: selmabas@yyu.edu.tr

Giriş

Türk edebiyatında bireyin içine düştüğü yoksulluk, sefalet, çaresizlik, kimsesizlik, hastalık, geçimsizlik gibi durumlar karşısında duyulan merhamet duygusunun konu edilmesi, Servet-i Fünûn edebiyatının başlangıç yıllarına rastlar. Bu dönemden itibaren Tefik Fikret başta olmak üzere, İsmail Safa, Mehmet Emin, Ziya Gökalp, Hüseyin Cahit, Ali Ekrem, İhsan Raif, Osman Fahri gibi birçok şairin merhamet temini ele aldığı görülür. Merhamet duygusunu işleyen şairler arasında dikkat çeken isimlerden biri de Mehmet Akif'tir. Bu dönem şairlerini ortak temalar işlemeye yönelten etkenler; devrin ortak atmosferini oluşturan sosyal, siyasal ve ekonomik şartların belirlediği ortak tesirlerdir.¹ Ayrıca Batı edebiyatından örnek alınan şairlerin benzer konuları ele almış olmaları, dönemin ortak temalarını şekillendiren diğer bir unsurdur. Bu dönemde sosyal meseleleri, halkın ıstıraplarını, basit gibi görünse de gerçekte toplum hayatında önemli yer tutan olayları manzum hikâyeler tarzında yazmak moda haline gelir. İsmail Safa'nın "Öksüz Ahmed"i, Tefik Fikret'in "Hasta Çocuk", "Balıkçılar", "Ramazan Sadakası", "Verin Zavallılara" gibi şiirleri, Ali Ekrem'in "Vasiyet"i, Hüseyin Suad'ın "Ayşecik"i, Mehmet Emin'in "Ahretlik", "Sürücü", "Kibritçi Kız" ve diğer bazı manzumeleri sosyal yaraları işleyen manzumelerdendir.

Servet-i Fünûn döneminde daha çok hissi bir karakter taşıyan ve bir çeşit "kartpostal şiiri" ile başlayan merhamet temi, II. Meşrutiyet sonrasında yaygınlık gösterir ve hemen birçok şair tarafından irdelenir. Meşrutiyet sonrasında yazılan merhamet şiirlerinin ise "daha gerçekçi ve inandırıcı tablolar"la yansıtıldığı göze çarpar.² Yazıldığı dönemde geniş ilgi uyandıran bu tarz manzum hikâyeler, Akif'in de dikkatini çeker. Söz konusu şairler, sosyal faydayı ve tasvirleri "dekoratif" olmaktan öteye götüremedikleri için Akif kadar başarılı olamazlar. Zira Akif, realitenin katılığını gösterebilmek açısından A. Dumas Fils gibi tasvirlerde ayrıntıya inme zorunluluğu hisseder. Onda realite, "acıma duygusunun sınırlarını" zorlayacak kadar katıdır. Bu yönüyle Akif, edebiyatımızda özel bir yere sahiptir.³

Orhan Okay, aynı dönemde eser veren Tefik Fikret'i "burjuva şairi" olarak nitelendirir. Onun merhamet temi etrafında oluşturduğu şiirlerini "realiteden uzak bir kartpostal özentisi" ya da "silik tablolar" olarak görür.⁴ Oysa Akif, bu temayı daha gerçekçi ve duyarlı bir şekilde ele alır. Ayrıca Fikret'te görülen dıştan bakış, Akif'te içten hissedişle birleşir. Üstelik Akif, Fikret'te olduğu gibi işlediği her konuyu tablolaştırma amacı taşımaz. Çünkü Akif için önemli olan sanat yapmak değil, şiir aracılığıyla toplumun dertlerini dile getirmek, sorunları gözler önüne sererek insanlarda toplumsal bir bilinç uyandırmaktır. Zira ona göre sanatın mutlaka toplumsal bir işlevi olmalıdır.

Mehmet Akif, merhamet konusunu özellikle ilk dönem şiirlerinde ele alır. Şairin bu konuyu işlediği "Hasta", "Küfe", "Hasır", "Mahalle Kahvesi", "Bayram", "Seyfi Baba", "Geçinme Belası", "Kör Neyzen", "Yemişçi İhtiyar", "Meyhane", "Kocakarı ile Ömer" gibi şiirler, yayımlandığı dönemde büyük bir beğeni toplar ve bir anlamda Akif, bu şiirlerle adını daha geniş kitlelere duyurur.

Mehmet Akif'i niçin bir "merhamet şairi" olarak nitelendirdiğimizi göstermek için öncelikle onu bu teme yönlendiren etkenlere değinmek ve sonrasında bu tem etrafında şekillenen manzumeleri irdelemek daha doğru olacaktır:

¹ Orhan Okay, **Sanat ve Edebiyat Yazıları**, Dergâh Yayınları, İstanbul 1990, s.146.

² Orhan Okay, **Batılılaşma Devri Türk Edebiyatı**, Dergâh Yayınları, İstanbul 2005, s.189.

³ Önder Göçkün, "Mehmed Âkif'in Realist Cephesi İle Manzum Hikâyeleri", **Türk Edebiyatı Araştırmaları II**, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya 1991, s.410.

⁴ O. Okay, **Sanat ve ...**, s.146.

1. Mehmet Akif'i Merhamet Temini İşlemeye Yönelten Etkenler

Eser verdiği dönemde birçok şair tarafından ele alınan merhamet temini işlemeye Akif'i yönelten ve onu diğer şairlerden farklı bir çizgiye taşıyan çeşitli etkenler vardır. Bunlara genel olarak göz attığımızda karşımıza şöyle bir görünüm çıkar:

1.1. Akif'in Yetiştigi Çevre ve Aldığı Terbiye

Mehmet Âkif, Fatih semti gibi çoğunlukla muhafazakâr ve fakir insanların yaşadığı bir çevrede büyür. Gerek İpekli Hoca olarak anılan Fatih Medresesi müderrislerinden olan babası Mehmet Tahir Efendi'den aldığı dinî eğitim gerekse aile çevresinde birebir yaşadığı ya da gözlemediği olaylar, Akif'i, merhamet temi etrafında şekillenen manzumeler yazmaya sevk eder. Zira Akif, “boğazda Aşyan'ında, yalısında veya köşkünde yaşayan, etrafa oradan bakan bir şair değil, İstanbul'un bir kenar mahallesinde, 'sokaklarında yüzme bilmeyince gezilmeyen' ücra bir köşesinde yaşayan şairdir. O, orada doğmuş, küçük yaşta babasını kaybetmiş, ardından bu kenar mahalledeki ufacak ahşap evleri yanmış, hayatın bütün yüküyle daha çocuk yaşta karşı karşıya gelmiş, maddi imkânsızlıklar yüzünden istediği fakülteyi değil, parasız yatılı fakat mezunlarına hemen iş verileceği vaat edilen bir okula gitmek zorunda kalmış, hafta sonları evine on yedi kilometre uzak olan bu okula parasızlık yüzünden yürüyerek gidip gelmiş, hayatın bin bir acısıyla karşılaşmıştır.”⁵ Bu nedenle Akif, kendi çevresinde yaşayan insanların sıkıntılarına karşı duyarsız kalamaz. Akif'in yakın dostlarından Mithat Cemal de onun bu yönüne dikkat çekerken; “Birinin gözyaşı, aktığı yüzde kuruduktan yıllarca sonra Akif'in kirpiklerinde ter-ü-taze durur. Eserler de öyle: Akif'de mütemadiyen yaşarlar...”⁶ demektedir. Ona göre “Akif, fildişinden kulesinde oturan münzevi sanatlı şair değildi: şiirlerinde hodkâm bir lirimse yoktur. Mevzularına pencereden bakmadı, sokağa çıktı.”⁷ Akif'in çocuk yaşta aldığı dini eğitim ve daha sonra sanatını hizmetine sunacağı İslâm dini de merhamet duygusunu besler. Akif'in bazı manzumelerinin başında yer alan ya da kimi vaazlarının konusunu oluşturan ayet ve hadisler de merhamet duygusunu öne çıkarır niteliktedir. Örneğin *Hatıralar* kitabında bir manzumenin başında “Kim Müslümanların derdini kendine mâl etmezse onlardan değildir.” Hadis-i şerifi yer alır.⁸ Şair, camilerde yaptığı konuşmalarda ise kimi zaman ayetleri tefsir eder. Bu nitelikteki vaazlarından biri şu ayete dayanır: “Müminler, ancak kardeşlerdir. Öyleyse kardeşlerinizin arasını düzeltin. Allah'a karşı gelmekten sakının ki size merhamet edilsin.” Ayrıca Akif, konuşmalarında hadislerden de yararlanır. Örneğin; “Müslümanların haline aldırmayan, Müslüman değildir.” hadisinden sonra şair şöyle çarpıcı bir ifadeye yer verir: “Şu hadisi şerife göre, hakiki Müslümanların miktarını anlayabilmek için, nüfusu hazıradan ne dehşetli bir yekûn indirmek lazım gelecek!” der. Mehmet Akif, “Hiçbir Müslüman'ın vücuduna bir diken batmaz ki onun acısını kendimde duymuş olmayayım” diyen bir Peygamber'in ümmeti olduğumuzu ve bunu hiçbir zaman unutmamız gerektiğini de vurgular.⁹

Mehmet Akif'in zengin bir hayat tecrübesine sahip olması, halkı yakından tanınması, dinî bir eğitim alması, kendi milletini medeni bir düzeyde görmek istemesi, onun şiirinin konusunu ve üslubunu belirler. Zira “İnancı, kendisini çevresine karşı sorumlu hissetmesi ve bu sorumluluğu duymayanlara karşı beslediği öfke, Mehmet Âkif'in mısralarına sinmiştir.”¹⁰ Merhamet duygusu

⁵ Rıza Bağcı, “Edebiyat Teorileri Işığında Âkif'in Küfe Şiirinde Sosyal Eleştiri”, *Hece Mehmet Akif Özel Sayısı*, S. 133, Ocak 2008, s.429.

⁶ Mithat Cemal, *Ölümünün 50. Yılında Mehmet Akif*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1986, s. 321.

⁷ M. Cemal, *age.*, s. 286.

⁸ Mehmet Akif Ersoy, *Hatıralar (Safahat)*, Hazırlayan: Fazıl Gökçek, Dergâh Yayınları, İstanbul 2007, s.32

⁹ Nurettin Turgay, “Mehmet Akif Ersoy'un Vaaz ve İrşad Faaliyetlerinde Kur'an Tefsirinin Yeri ve Önemi, I. Uluslar arası Mehmet Akif Sempozyumu, Burdur 19-21 Kasım 2008, *Bildiriler Kitabı*, s.649-650.

¹⁰ İnci Enginün, *Yeni Türk Edebiyatı Tanzimat'tan Cumhuriyet'e (1839-1923)*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2006, s.594.

Akif'in sadece mısralarında yer almaz; onun özel yaşamına, mizacına dair anlatılan anekdotlarda şairin kendi hayatında merhametli olmayı ne kadar önemseydiğini gösteren birçok örnek bulunur. Bu yönüyle Akif, sanatıyla yaşamını örtüştüren nadir sanatkârlardan biridir. Bundan dolayıdır ki Nurettin Topçu'nun gözünde Mehmet Akif, eseriyle hayatını birleştiren, “zulüm ve gösterişe tahammülsüz bir iman ve isyan abidesi”, “fazilet ve hamiyet kahramanı”, bir “büyük adam”dır. O, mücadelecî bir karaktere ve isyanla dolu bir ruh yapısına sahiptir. Onun birçok şiirinde karşımıza çıkan isyankâr tavrın kaynağı, “kâinatın her zerresindeki sefaletten ve bütün varlıklardan bizi sorumlu tutan ilahî merhamet duygusudur.” Sorumluluk düşüncesinin de belirlediği bu isyan anlayışı, ilahî varlığa ulaşmak ve O'nunla birleşmek amacındadır. Akif'in ortaya koyduğu isyan anlayışında “hüsran yok, menfaat yok, kin ile kibir yoktur.” Böyle bir kaynaktan ortaya çıkan isyan hareketi anarşi ve ihtilal değildir. Çünkü Âkif'in ilahî merhamet duygusundan kaynaklanan isyan anlayışı, “Stirner'in anarşizmi, Rousseau'nun ferdiyetçiliği ve Schopenhauer'in kötümser iradeciliği” gibi isyan anlayışlarından tamamen farklıdır ve onlara zıt mahiyette bir harekettir. Zira Akif, özellikle Kur'an ayetlerinden etkilendiği şiirlerinde isyanını zalimlere, duygusuzlara, kadere, zillete ve milletin yuvarlandığı her sahaya çevirmiştir.¹¹

Akif'in sığınmak için aradığı hayat, içinde yaşadığı gibi haksız ve merhametsiz olan bir hayat değildir. Onda var olan ideal hırsı, “Peygamberin ümmetine çevrilen ilâhî merhamet ihtirası”dır. Bu nedenle şair, eserlerinde de “merhamet ahlâkının dâvacısı” olur.¹²

1.2.Edebiyatta Etkilendiği İsimler

Ahmet Hamdi Tanpınar, edebiyatın geniş halk kitlelerine ulaşması konusunda şu tespiti yapar: “Nerede bir edebiyatın başladığını görsek, orada sokağın yazı masasıyla birleştiğini görürüz. Malherbe sokağı dinledi; Dickens sokağı edebiyata soktu. Bir romanında geçen ‘sokağın anahtarı’ sözü bu romancıyı tek başına izah edebilir. Puşkin’de de sokağın anahtarı vardı.”¹³ Türk edebiyatında Servet-i Fünûn, romanda bile sokağa açılmaz. Oysa aynı dönemde eser vermeye başlayan Mehmet Akif, Türk şiirinde “sokağın anahtarını bulan, sokağın dilini yakalayan” şair olur.¹⁴ Diğer bir deyişle Akif, “safahat-ı hayatı hayatın diliyle” anlatır.¹⁵ Onun sanatında öne çıkan yerlilik, dilinde görülen sadelik ve yakaladığı başarı da buradan gelir. Orhan Okay'ın ifadesiyle söyleyecek olursak Akif, “‘Sokaktaki şairdir’: Devrine kadar da, hatta belki ondan sonra da, şiiri sokağa, kalabalıklar arasına, alelade insanlar arasına sokan bir şair bulunamaz... Âkif'in şiirlerinde cemiyet meselelerine temas etmesi, birtakım yaraları deşmesi, çağdaşları olan diğer şairler gibi masa başında düşünülen yahut pencereden seyredilen bir cemiyetin sezdirmediği yapmacık bir fakir-fıkara edebiyatı değildir... Bu sebeple şiiri, sosyal gerçekçilikle beraber, romantizm ve idealizm gibi birbirine zıt görünen vasıfları da bir arada taşır.”¹⁶

Sanatını geniş kitlelerin hizmetine sunan Akif'in merhamet temine yönelmesindeki nedenlerden biri de Türk ve Dünya edebiyatından etkilendiği edebiyatçıların bu konuyu işleyen eserler kaleme almış olmalarıdır. Şiire başladığı ilk yıllarda Abdülhak Hamit, Muallim Naci gibi isimlerden etkilenen Akif, daha sonra Servet-i Fünûn şairlerinden Namık Kemal'in oğlu Ali Ekrem'in (Ayın Nadir) “Elvah-ı Tabiat” ve “Vasiyet” şiirlerini gördükten sonra nazmıyla neler

¹¹ Hüseyin Karaman, “Nurettin Topçu'nun Fikir Dünyasında Mehmet Akif Ersoy”, I. Uluslar arası Mehmet Akif Sempozyumu, Burdur 19-21 Kasım 2008, **Bildiriler Kitabı** s. 389-392.

¹² Nurettin Topçu, **Mehmet Akif**, Dergâh Yayınları, İstanbul 1998, s.60-61.

¹³ Ahmet Hamdi Tanpınar, **Edebiyat Üzerine Makaleler**, Haz. Zeynep Kerman, Dergâh Yayınları, İstanbul 2005, s.286.

¹⁴ R. Bağcı, **agm.**, s.431.

¹⁵ Fazıl Gökçek, “Birinci Safahat Hakkında”, Mehmet Âkif Ersoy, **Safahat (Birinci Kitap)**, Hazırlayan: Fazıl Gökçek, Dergâh Yayınları, İstanbul 2011, s.29, 32.

¹⁶ Köksal Alver, “Mehmed Âkif Şiirinin Sosyo-Politik Üzerine”, **Hece Mehmet Âkif Özel Sayısı**, Ocak 2008, S.133, s.353.

yapacağına karar verir. Yapmak istediği şey; “Hayat sayfaları”nı yazmaktır. Kendisi de “Ali Ekrem’in Elvâh-i tabiat’ını görmeseydim Safahat’ı yazmazdım.” demektedir.¹⁷

Akif, Doğu edebiyatı kadar Batı edebiyatını da iyi bilir. Arapça, Farsça kadar Fransızcaya da hâkimdir. Akif’in sosyal meselelerin mağduru zavallı ve çaresiz kimseleri konu edindiği şiirleri, toplumun “çeşitli sahnelerine tutulan aynalar” gibidir ve bir yönüyle şair bu şiirlerde “şehrin romanı”nı yazar. Şairin yüreği toplumsal sorunlar karşısında aciz kalan çocuklar, kadınlar ve yaşlılar için kan ağlar. Onun bu konulara yönelişinde küçük yaşlardan itibaren okuduğu Zola, Daudet, Lamartine, Hugo gibi isimlerin tasvir ettikleri yoksulluk sahnelerinin de etkisi vardır.¹⁸ Batı edebiyatından özellikle Daudet’ten ve onun *Jack* adlı eserinden etkilenir. M. Cemal’e göre “Bu kitap Akif’in hayatına karıştı. Sokağın kimsesiz çocukları arasına bu yazının iki çocuğu (*Jack ve Madou*) da katıldı.” Akif, *Safahat*’ına da giren bu romandaki zenci çocuk Madou’yu küçük bir dostu, evladı gibi sever.¹⁹

Akif, az sözle çok şey anlatmaları ve küçük hikâyelerle büyük hakikatleri ortaya koymayı başarmaları yönüyle Doğu’da Sâdi-i Şirazi, Batıda ise Alexandre Dumas Fils’i örnek alır.²⁰ Her iki medeniyetten faydalanmak isteyen, Akif, “Şirazlı Sâdi’den bahsederken, Lamartine’e geçer; Graziella üzerinde dururken, Fuzûlî’nin Leylâ ve Mecnun’unu hatırlar. Fikret ve arkadaşları Coppée v.s. gibi Fransız realist şâirlerini örnek tutarak içtimâi-manzum hikâyeler yazarken, Akif, aynı kaynağı Şark’ta, Sâdi’nin eserinde bulur.” Bu eserlerin Batı’daki realist edebiyata uygun olduğunu düşünür.²¹ Böylece Akif, hem bizim edebiyatımızda beğendiği şâirlerin hem de Doğu ve Batı edebiyatında etkilendiği isimlerin yönlendirmesi ile merhamet konusuna eğilir. Bu konuda Nurettin Topçu’nun Akif ile dünya edebiyatından bazı isimler arasında yaptığı karşılaştırmalar dikkat çekicidir. Nurettin Topçu’ya göre gerçekleri ustaca resmeden Akif, sosyal sefaletlere uzanan “sosyalist bir ahlâkçı”dır ve bu tavrı ile toplumun Emile Zola’sı olmak ister gibidir. “Perişan hayatımızın, insan sefaletinin bu kadar ince, bu derece derinleşmiş ve böylesine gözyaşı olmuş gözlemine bütün edebiyatımızda rastlamak imkânsızdır. Victor Hugo, Fransızlığın manevî haritasını çizmişti. Mehmet Akif, vatanımızın binbir acı ile parça parça olan kalb tablosunu, acılarla parçalanmış bir kalbin kanıyla çizmiştir.”²² Sadi ile Akif arasında da benzerlikler bulan Topçu’ya göre Akif’in bağlı olduğu içtimâi realizm onu isyana sürükler. Akif’in, “Eserinin sınımsız kucakladığı realite karşısında, bazen Flaubert gibi hayata karşı haşin ve şiddetli olduğu görülür.”²³

Merhamet temini işleme noktasında her ne kadar Akif ile etkilendiği isimler arasında bazı ilgiler kurulabilirse de Akif’in bu edebiyatçılardan ve kendi devrinden daha farklı, daha kendine özgü bir sanat anlayışı ortaya koyduğu muhakkaktır.

1.3.Sanat Anlayışı

Akif’in başkalarının ıstıraplarını dert edinmesinin bir nedeni de benimsediği sanat anlayışıdır. Çocukluğunda komşuları Bâise Hanım’dan masal dinlemediği sürece uyuyamayan Akif’in ilk okuduğu eser de Fuzuli’nin *Leylâ ve Mecnun* hikâyesidir. Diğer taraftan şiir yazmaya

¹⁷ M. Cemal, *age.*, s. 351- 355.

¹⁸ İnci Enginün, *Yeni Türk Edebiyatı Tanzimat’tan Cumhuriyet’e (1839-1923)*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2006, s.595.

¹⁹ M. Cemal, *age.*, s. 30, 47.

²⁰ Ö. Göçkün, *age.*, s.403.

²¹ Fevziye Abdullah Tansel, *Mehmet Akif Hayatı ve Eseri*, Kanaat Kitabevi, 1945, s.199.

²² N. Topçu, *age.*, s.60.

²³ N. Topçu, *age.*, s.60-61.

başladığı dönemlerde Servet-i Fünûncular'ın yazdığı mensur veya manzum hikâye yazma modasından o da etkilenir.²⁴

Akif'in sanatında asıl yapmak istediği şey, şiir aracılığıyla toplumdaki aksaklıkları, olumsuzlukları sergileyerek halkı bunlardan nefret ettirip uzaklaştırmaktır. Gerçeği bütün çıplaklığı ve çirkinliği ile ortaya koyan Akif, bu yönüyle realizmin sınırlarını aşarak bir anlamda natüralizme ulaşmış olur.²⁵

Çocukluğundan beri Dumas Fils'i seven Akif, onun bir mukaddimesini okuduktan sonra çok beğendiği Sadi'nin sanat sırrını anlar ve bunu şöyle açıklar. “Demek ki büyük hikmetler söylemek için uzun vak'alar yazmaya lüzum yok. Hani her gün görülen şeyler var, hani hiç dikkat etmeyiz, bunlardan öyle namütenahi mevzular çıkar ki..”²⁶ Bu sözler, Akif'in sanat anlayışıyla da birebir örtüşür.

Akif'in ideali, Namık Kemal gibi topluma yeni bir şekil vermek değil, onu sarsıp kendine getirerek “asırlarca inandığı, yaşadığı asli hüviyetine yeniden kavuşması”nı sağlamaktır.²⁷ Bu ideali gerçekleştirmek yolunda ise en etkili vasıta edebiyattır. Edebiyatı “süs”, “çerez” olarak görenlere itiraz eden M. Akif, bu sözün “karnı tok, sırtı pek milletler” için belki doğru olabileceğini söyler. Ancak bizim gibi aç ve çıplak milletler için elbise ya da gıda vazifesini görmeyen edebiyatın bize bir şey söylemeyeceğini belirtir. Akif, “Biz edebiyatta ahlâkî, içtimaî bir faide bekleriz. (...) İçtimaî dertlerimizi dökmek, yaralarımızı açıp göstermekten çekinmeyiz. (...) Bizim için halka söyleyecek eserler lazım.” der.²⁸ Ona göre sanatkâr fildişi kulesine çekilip içinde yaşadığı topluma, onun dertlerine, yaralarına kayıtsız kalmaz. Edebiyat, topluma ayna tutabilmeli ve toplum kendi kusurlarını, aksayan taraflarını görüp kendine çekidüzen verebilmelidir. Zira edebiyat, toplumun ahlakını güzelleştirip mükemmelleştirmelidir.²⁹ Bu nedenle;

“-Hayır, hayal ile yoktur benim alışverişim;

İnan ki: Her ne demişsem görüp de söylemişim.

Şudur cihanda benim en çok beğendiğim meslek:

Sözüm odun gibi olsun; hakikat olsun tek!³⁰

demektedir. Şiirlerinde gerçeklerden hareket eden ve “devrinin tablosu”nu çizen Akif, gördükleri ve işittikleri ile toplumun nabzını tutarken; okurlara da bunu yaşatır ve sözünü de odun gibi bırakmaz, onu işleyerek sanat mertebesine çıkarır.³¹

Safahat'ın başında önsöz mahiyetinde yer alan başlıksız şu mısralar şairin bir anlamda sanat anlayışını yansıtır:

“Bana sor sevgili kâri’, sana ben söyleyeyim,

Ne hüviyette şu karşında duran eş’arım;

Bir yığın söz ki, samimiyeti ancak hüneri;

²⁴ F.A.Tansel, *age.*, s.152.

²⁵ Ö. Göçkün, *age.*, s.411.

²⁶ M. Cemal, *age.*, s. 60.

²⁷ Kâzım Yetiş, *Mehmet Âkif'in Sanat-Edebiyat ve Fikir Dünyasından Çizgiler*, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara 1992, s.8.

²⁸ Eşref Edib, *Mehmed Âkif, Hayatı, Eserleri ve 70 Muharririn Yazıları*, Asar-ı İlmiyye Kütüphanesi Neşriyatı, 1938, s.257.

²⁹ K. Yetiş, *age.*, s.1-3.

³⁰ Mehmet Âkif Ersoy, *Safahat (Fatih Kürsüsünde)*, Hazırlayan: Yakup Çelik, Akçağ Yayınları, Ankara, 2007, s.252.

³¹ K. Yetiş, *age.*, s.7..

*Ne tasannu' bilirim, çünkü ne san'atkârim.
Şi'r için "gözyaşı" derler; onu bilmem, yalnız,
Aczimin giryesidir bence bütün âsârım!
Ağlarım, ağlatamam; hissederim, söyleyemem;
Dili yok kalbimin, ondan ne kadar bîzârım!
Oku, şâyed sana bir hisli yürek lâzımsa;
Oku, zîrâ onu yazdım iki söz yazdımsa."*³²

Yine *Safahat*'ında;

*"Hânümanlar sönüyor, zelzele yalnız bana mı?
Ortalık can çekişirken açamam ben yaramı."*³³

diyen şair, bu tavrını ömrü boyunca sürdürür. Halk sıkıntı çekerken zevk ve sefahat içinde bir ömür sürenleri, dünyanın en "hamiyetsiz insanı" sayar ve onlara düşmanlık besler.³⁴ Haksızlık, özgürlüğün kısıtlanması, sıkıntı, zulüm karşısında suskun kalamayan şair, bu nedenle eserlerinde de kendinden çok başkalarının dertlerini dile getirir. Şu mısralar şairin tavrının çok net bir ifadesidir:

*"Kanayan bir yara gördüm mü yanar tâ çiğirim,
Onu dindirmek için kamçı yerim, çifte yerim.
Adam aldırma da geç git, diyemem aldırırım,
Çiğnerim, çiğnenirim, hakkı tutar kaldırım.
Zâlimin hasmıyım amma severim mazlûmu...
İrticâın şu sizin lehçede ma'nâsı bu mu?"*³⁵

Akif'in üzerinde durduğu hususlardan biri de yazılacak konunun iyice düşünülp hissedilmesidir. Bu nedenle de yaşanmış olayların daha rahat hissedileceğini söyler.³⁶ Zira Akif "Gözüyle şairdir", çünkü duyduğu felaketten gördüğü felaket kadar etkilenmez.³⁷ O, "görülen'i görülmeyen taraflarıyla" yazar.³⁸

Mehmet Akif'in önemseydiği noktalardan biri de manzumelerinde "kendi olmak", kendisi olarak kalabilmektir. Bunu başardığını düşündüğü eserleri yine merhameti öne çıkardığı manzumeleridir. Nitekim kendisi de " 'Hürriyet', 'Kocakarı ile Ömer', 'Mahalle Kahvesi'; 'Köse İmam; 'Amin Alayı', 'Bebek' manzumeleri, bunlar, tamamen, ben... Ve bunu da söylemek gurur değil, kendimi olduğum gibi görmek..." der.³⁹

Kendisine yöneltilen eleştiriler karşısında suskun kalan ve eleştiriler üzerinde düşünerek yer yer bunlara kendi içinde hak veren ve eksikliklerini gidermeye çalışan Akif, kendisine "Beynin sağır, gözün kör!" gibi sözler sarf edilmesi karşısında sessiz kalmaz. Bu eleştirilere şu şiirle cevap

³² Mehmet Âkif Ersoy, *Safahat (Birinci Kitap)*, Hazırlayan: Fazıl Gökçek, Dergâh Yayınları, İstanbul 2011, s.47.

³³ Mehmet Âkif Ersoy, *Safahat (Âsım)*, Hazırlayan: Yakup Çelik, Akçağ Yayınları, Ankara, 2007, s.456

³⁴ E. Edib, *age.*, s.257.

³⁵ Mehmet Âkif Ersoy, *Âsım (Safahat)*, Hazırlayan: Fazıl Gökçek, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2007, s.71.

³⁶ K. Yetiş, *age.*, s.9.

³⁷ M. Cemal, *age.*, s. 93.

³⁸ M. Cemal, *age.*, s. 290.

³⁹ M. Cemal, *age.*, s. 318-319.

verir ve daha sonra bu şiiri *Safahat*'na da almaz.⁴⁰ Bu şiirde yer alan bazı mısralar, Akif'in hassas olduğu noktaları göstermesi açısından kayda değerdir:

*“Evet beynim sağırdır, kâinatım çünkü hep feryad!
İşitem başka bir ses, milletim eylerken istimdad!
Gözüm görmez, evet, zira muhitim kapkaranlıktır!
Fakat sinemde imânım müebbet fecr-i sâdıktır.
Kör olmaz ağlayan gözler, sağırlaşmaz tutuşmuş beyn;
Yaşarmaz gözle yanmaz beyni hilkat addeder bir şeyn.
Geçilmez kahkahadan her taraf yangın içindeyken,
Yanan bir sîneden lâkin ne istersin, nedir öfken?
Beraber ağlamazsın, sonra, “kör!” dersin “sağır!” dersin:
Bu hissizlikten insanlık hem iğrensin, hem ürpersin.”⁴¹*

Safahat'ın sonuna bir “son söz” gibi konulan “İ'tirâf” şiirinde yer alan;

*“Safahât'ımda, evet, şi'r arayan hiç bulamaz;
Yalınız, bir yeri hakkında “Hazin işte bu!” der.
Küfe? Yok. Kahve? Hayır. Hasta? Değil. Hangisi ya?
Üç buçuk nazma gömülmüş koca bir ömr-i heder!”⁴²*

mısralarında da görüldüğü gibi şairin sadece eserleri değil yaşamı da hüznü ve heder ile doludur. Bundan dolayıdır ki onun hayatı ile eserleri arasında birtakım paralellikler kurmak mümkündür. Akif'in sanatını bu kadar etkileyici kılan da şüphesiz hayatıyla eserleri arasında var olan bu özdeşliktir.

2. *Safahat*'ta Yer Alan Merhamet Şiirleri

Mehmet Akif, merhamet duygusunu -dönemin eğilimine de uygun olarak- daha çok manzum hikâye tarzında kaleme alır. Şair, çok sevilen ve ona şöhret kazandıran bu tarz şiirlerini daha çok *Safahat*'ın birinci kitabında toplar. 1909 sonrasında bu tarz şiirleri pek kaleme almaz. Çünkü şair, bu tarihten sonra kalemini İslâm birliği idealinin hizmetine sunar. Dolayısıyla kitap, bu yönüyle de önem arz eder.⁴³ Ancak şair, diğer kitaplarında birebir merhameti konu edinmesine de satır aralarına sinmiş bir merhamet duygusu hep varlığını ve önemini hissettirir.

Akif'in şiirini, bir nevi “*bütün bir toplumun günlüğü*” olarak kabul eden Sezai Karakoç'a göre “*Türk edebiyatında, Akif kadar, hayatı şiire ve şiiri hayata sokmuş şair yoktur.*” O dönemin şartları içinde hayatın en acı yönlerini dıştan objektif bir gözle realist hatta yer yer natüralist bir anlayışla gözlemleyen şair, metafizik boyuta kaymaz. Bir cerrah gibi yarayı teşrih eder ve onun tedavi şeklini gösterir.⁴⁴ Akif, şiirlerinde toplumdaki yaraları gözler önüne sererken “*merhamet bilmeyen insanlara içinde vicdan sahibi bir aydın insanın sorumluluğuyla*” seslenir: “*Osmanlı*

⁴⁰ M. Cemal, *age.*, s.91-92.

⁴¹ M. Cemal, *age.*, s. 100.

⁴² M. Akif, *age.*, s.240.

⁴³ F.A.Tansel, *age.*, s.38, 153.

⁴⁴ Sezai Karakoç, *Mehmed Akif*, Diriliş Yayınları, İstanbul 1996, s.33-35, 42.

*Devleti'nin 'trajik çöküşü'nü hiç kimse Âkif kadar derinden hissedip yaşamamıştır. Kaybedilen değerlere onun kadar kimse şahsıyla ve eserleriyle göz yaşı dökmemiştir.'*⁴⁵

Akif'in toplumun günlük hayatına ve sorunlarına dair çizdiği tablolar “çoğu zaman bir feryatla, acı bir çılgınlıkla” gözler önüne serilir. Yaşanan çöküş ve yozlaşmalar, Akif gibi topluma karşı duyarlı bir şairi son derece üzer. Şiirlerinde resmettiği bu manzaralar karşısında bu nedenle de kimi zaman acılı ve öfkeli, kimi zaman eleştirel kimi zamana coşkulu, ya da müşfik bir ses tonu kullanır.⁴⁶ Akif neyi konu alırsa alsın onun şiirlerinde değişmeyen özellikler, onun gerçeği yansıtmakta gösterdiği özen ve bunu dile getirişteki samimiyettir.

Akif, belli bir plan çerçevesinde nerede neyi söyleyeceğini çok iyi bilen ve derinden hissedip gözlemlediği durumlar üzerinde uzun uzadıya çalışan ve onu sanat haline getiren bir şairdir. Bu, onun eserlerindeki kompozisyonu sağlam kılar. Onun şiirlerinde tasvir çok önemli bir işlev üstlenir. Çünkü o, gerçekleri eşyaya söyletmek ister. Ona göre “*Mesela bir fakirin sefaletini tarif ederek haline acındırmak için şöyle perişandır, böyle sefildir... demektense o zavallının yuvasında nazar-ı merhamete olanca üryanlığıyla çarpacak ne gibi şeyler varsa onları gösterivermek çok daha belîğ olur. Zira birinde söylüyorsunuz, birinde ise gösteriyorsunuz. Elbette görmek dinlemekten müessirdir.*”⁴⁷ Onun bu anlayışının yansıması, hemen birçok manzumesinde görülür.

Mehmet Akif, merhamet duygusunu daha çok halktan insanlar özellikle de çocuklar, kadınlar ve yaşlılar üzerinde yoğunlaştırır. Çünkü bu kesimler toplumun daha çaresiz ve korunmaya muhtaç kesimleridir. Üstelik toplumun gelişmesini önemseyen şair için bu kesimler ayağa kalmadan, onların sorunları çözülmeden bir toplumun da ayağa kalkması, güçlü olması söz konusu değildir.

Safahat'ta yer alan merhamet konulu şiirler, kimi zaman yoksulluk, kimsesizlik, geçim sıkıntısı gibi bazı ortak özellikler taşımakla birlikte genellikle toplumun farklı bir yarasını konu edinir. Bu noktadan hareketle bu tarz şiirler, öne çıkan özelliklerine göre şöyle sınıflandırılabilir:

2.1. Toplumun Genel Bir Görünümü

Mehmet Akif, bazı şiirlerinde irdelediği konunun yer aldığı toplumun genel bir görünümü de yansıtmak ister. Böylece daha geniş bir perspektiften toplumun içinde yer aldığı durumu gözler önüne serebilecektir. Şairin merhamet temiyi ilgili olarak toplumun panoramik bir görüntüsünü vermeye çalıştığı şiirlerinden biri “Tevhîd yâhud Feryâd” adını taşır. Akif bu şiirde Allah'ın büyüklüğünü, yüceliğini, vasıflarını över; ancak içinde buldukları dönemde yaşananları kötü gören şair, bu olumsuz tablolar karşısında Allah'a birçok soru sorar ve yaşananları anlamlandırmaya çalışır. Şair, özellikle yapılan zulümler, yaşanan haksızlıklar, insanoglunun içine düştüğü bataklık, yönetimin yaptığı adaletsizlik ve bunların bir türlü son bulmaması karşısında isyan eder. Mazlumlar adına sesini Allah'a duyurmak ister:

“Her ân ediyorsun bizi makhûr-ı celâlin,

*Kurbân olayım nerde senin, nerde cemâlin”*⁴⁸

diyerek Allah'ın güzel, merhametli yüzünü görmek isteyen, bunu O'ndan dileyen şair, kendisini bu kadar karamsarlığa ve isyana sürükleyen tabloyu şöyle çizer:

⁴⁵ Turan Karataş, “Safahat: Her Yüzde, Yüz Istrap”, **Hece Mehmet Âkif Özel Sayısı**, Ocak 2008, S.133, s.263, 268, 269.

⁴⁶ K. Alver, **agm.**, s.352-353.

⁴⁷ K. Yetiş, **age.**, s.9.

⁴⁸ M. Âkif, **Safahat (Birinci Kitap)**, s. 64.

“Zâlimlere kahrın o kadar verdi ki meydân:
 “Yok âdil-i mutlak” diyecek ye’s ile vicdân!
 Yerden çıkıyor göklere bin âh-ı şerer-bâr,
 Gökler ediyor sâde çıkan nâleyi tekrâr!
 Bir yanda yanar lânesi bin hâne-harâbın,
 Bir yanda söner lem’ası milyonla şebâbın.
 Kalmış eli böğründe felâket-zede mâder;
 Evlâdını gömmüş kara topraklara, inler!
 Ağlar beriden bir sürü âvâre-i tâli’,
 Nan-pâre için eyleyerek ırzını zâyî’,
 Bükmüş oradan boynunu binlerce yetîmân,
 Me’vâ arıyor aileler lâne perişân!
 Mazlûm şikâyette, nedâmette sitemkâr;
 Hünâbe-i maktûle garîk olmada hunhâr!
 Bîmârî, felâketliyi, üryâmı, sefîli,
 Meflûcu, amel-mândeyi, miskîni, zelîli,
 Gaddârı, cefâ-dîdeyi, mahkûmu, esîri,
 Heyhât, şu pâyânsız olan cemm-i gafîri
 Teşhîr ile şöhret kazanan sahne-i dünyâ
 Gelmez mi ilâhî sana bir kanlı temâşâ?”⁴⁹

Akif, öyle bir noktaya gelir ki bu şiirde söyledikleri, Fikret’in “Sis” ve “Halûk’un Amentüsü” şiirlerinin yankısını taşır ve onlara verilmiş bir cevap sayılabilir.⁵⁰ Bu tablo karşısında karamsarlığa düşen şair, her şeye rağmen kalbinde iman taşıyanların ümitli olduklarını da vurgular. Sadece inananlar için değil inançsızlar için de Yaradan’a yakarır ve ondan merhamet diler:

“Mü’minlere imdâda yetiş merhâmetinle,
 Mülhidlere lâkin daha çok merhamet eyle:
 (...)
 Sensin bu şebistâna süren onları elbet,
 Senden doğacak doğsa da bir fecr-i hidâyet.”⁵¹

diyen şair, yapılan kötülüklerin, zulümlerin ancak Allah’ın merhamet etmesi ve O’nun dilemesi ile son bulacağını bilincindedir.

⁴⁹ M. Âkif, *Safahat (Birinci Kitap)*, s. 64-65.

⁵⁰ İ. Enginün, “Safahat’ta İstanbul’un Roması”, *Araştırmalar ve Belgeler*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2000, s.182.

⁵¹ M. Âkif, *Safahat (Birinci Kitap)*, s. 67.

2.2. Yoksulluk

Mehmet Akif'in manzumelerinde merhamet duygusunun odaklandığı olguların başında yoksulluk gelir. Toplumda var olan yaşama tutunma mücadelesinden eğitime varıncaya kadar pek çok sorun temelinde yoksulluk yatar. Üstelik maddi sıkıntıların toplumun geniş bir kesimini kapsamaması, merhamet duyulması gereken birçok manzara ortaya çıkarır. Yoksulluğa bağlı olarak ele alınan ve merhamet temi etrafında şekillenen konular şöyle belirlenebilir:

2.2.1. Geçim Kaygısı ve Yaşama Azabı

Mehmet Akif'in merhamet şiirlerinde yoksulluk, parasızlık, açlık, geçinme kaygısı ve bu nedenle azaba dönüşen yaşama her şeye rağmen tutunma mücadelesi önemli bir yer tutar. "Kör Neyzen", "Yemişçi İhtiyar" bu konu etrafında değerlendirilebilecek manzumelerdendir.

"Kör Neyzen" şiirinde şair, yine merhamet duygusu uyandıracak bir durumu anlatır. Buna göre kör neyzen, şöyle tasvir olunur:

*"Elinde, nevha-i mâtem kadar acıklı sadâ
Veren, bir eski kamaş; koltuğunda bir yedici;
Şu kör dilenci, bakardım, olunca nâle-serâ,
Durup da merhameten dinleyen gelip gidici,
Önünde boynunu bükmüş zavallı keşkülüne,
Atardı beş para, onluk değilse bâri yine."*⁵²

Bu manzarayı son derece hazin bulan şair; geçmişi ve geleceği karanlık olan, yüzünde ümit yerine keder bulunan kör neyzeni anlatmaya devam eder. Zavallı, sefil, üstü başı perişan olan neyzen, soğukta şadırvanın altına sığınıp orada neyini üfleyerek para kazanmaya çalışır. Herkes bakıp geçer ve ona kimse para vermez. Neyzen, şadırvanın saçağından akarak keşkülünü çınlatan yağmuru, atılan para sanıp umutlanır. Oysa gerçek manzara bir kez daha umutları boşa çıkarır ve bu manzara, ona duyulması gereken merhameti zirveye taşır:

*"O kendi kendine üfler mi yoksa inler mi?
Ne dinleyen, ne duran var... Bakıp geçer herkes.
Mezardan akseden âvâzı kimse dinler mi?
Zavallı, ölmene bak, nâle-i tazallümü kes!
Fakat durun... Yine keşkülde bir tanîn-i medîd
Duyuldu... âh ne nâzendedir sürûd-ı ümîd! (...)
Zavallı keşkülü baktım yavaşça kamçılıyor,
Duyunca kör, bunu bir cûş-ı merhamet sandı,
Uzandı keşküle, heyhât, işte aldandı:
Morarmış elleri boş çıktı, sâde ıslandı!"*⁵³

"Yemişçi İhtiyâr"da yaşamı sürdürmek uğruna çekilen çilelere değinilir. Burada anlatılan yaşlı adamın alnında umutsuzluk kırışığı vardır. Hayale ve ümide yer olmayan bir yaşam sürer.

⁵² M. Âkif, *Safahat (Birinci Kitap)*, s.135.

⁵³ M. Âkif, *Safahat (Birinci Kitap)*, s. 137.

Elinde tartısı, omzunda seyyar malı ile dolaşır. Yaşlı olduğu halde onu güçsüz bırakan yaşamını sürdürebilmek için çalışmak ve ömrünce bu yükü çekmek zorundadır. Yoksul, yaşlı insanlar için hayata tutunmak çok daha zordur ve hayat onlar için çilelerle doludur. Yine de yaşamak adına çekilen bunca zahmeti anlamlandırmak şair için güçtür. Bundan dolayı da yemişi ihtiyarın yaşadığı sıkıntılar karşısında;

“Çeker şu bârı hayâtınca hep hayâtı için;
Bilinse âh şu bâr-ı hayâtı çekme neden?”⁵⁴

diye sormaktan kendini alamaz şair.

2.2.2. Parasızlık

Hayatı sürdürebilmek ve insani ihtiyaçları karşılayabilmek için para önemli bir araçtır. Akif de bazı manzumelerinde parasızlıktan dolayı yaşanan sıkıntılara değinir. Bunlardan biri “Bayram” manzumesidir. Burada şair, bayramda parasızlık yüzünden çocukça sevinçlerin bile yaşanmaması düşüncesinden hareket eder. Şair, bayramda ufukları hep tebessüm eder şekilde hisseder ve cihanı farklı bulur. Çünkü bayramlar; hoş, sevinçlerin yaşandığı özellikle de çocukların yüzlerinin güldüğü, ruhların coştuğu, ümitsizlerin ümitle dolduğu, hayat kavgasındaki feryatların biraz olsun dindiği bir andır. Böylesi bir zamanda Fatih’te dolaşmaya başlayan şair, yine etrafını seyrederek. Bayram dolayısıyla türlü gösterilerin yapıldığı çadırlar kurulmuş, eğlenceler düzenlenmiş, salıncaklar, atlıkarıncalar kurulmuştur. Herkes gezip tozmakta, eğlenmektedir. Bu eğlenceye bir hüznün bulaşır. Parası olmadığı için yetim kalan torununu salıncağa bindiremeyen çok yaşlı bir kadının ricası ve torununun gözyaşları devreye girer:

“-Yetim ayol... Bana evlâd belâsıdır bu acı.

Çocuk değil mi? “Salıncak!” diyor...

“-Salıncakçı!

Kuzum, biraz bu da binsin... Ne var sevâbına say...

Yetim sevindirenin ömrü çok olur...”⁵⁵

Bayram olması dolayısıyla bu hüznü tablo da yerini sevince bırakır:

“-Hay hay!

Hemen o kız da salıncakçının müriüvvetine,

Katıldı ağlamayan kızların şetâretine.”⁵⁶

Gölgeler kitabında yer alan ve “ilâhi merhamet hâdisesinin muhteşem mahsülü”⁵⁷ olan “Sait Paşa İmamı” adlı manzumenin merkezinde de aslında parasızlık sorunu yatar. Burada anlatılan hikâyeye göre ahlaki da sesi de güzel ve ilahi olan Sait Paşa İmamı, mevlit okumak üzere saraya çağrılır. Ancak hoca bir türlü gelmez ve mevlidi sarayda bulunan diğer hocalar okur. Mevlidin sonunda saraya yetişen İmam, yolda karşılaştığı kimsesiz bir kadının kendine yalvararak zaten evlat acısıyla mahvolduğunu, kızı için kırkinci gecesinde bir mevlit okutmak istediğini ve bunu onun yapabileceğini söyler. Çünkü kadın yoksuldur ve acısını yaşadığı evladı için mevlit okutacak parası bile yoktur. İmam;

⁵⁴ M. Âkif, *Safahat (Birinci Kitap)*, s. 239.

⁵⁵ M. Âkif, *Safahat (Birinci Kitap)*, s.100.

⁵⁶ M. Âkif, *Safahat (Birinci Kitap)*, s.100.

⁵⁷ N. Topçu, *age.*, s.71.

“Sen benim yavrumu şâd et ki, rızâen li’llâhi!
İki dünyâda azîz eylesin Allah da seni.”⁵⁸

diyen yaşlı, fakir ve acılı kadını reddedemez ve o anki düşüncelerini Valide Sultan’a şöyle aktarır:

“Hatunun sözleri dîvâneye döndürdü beni;
Ne saray kaldı hayâlimde, ne sultan, ne filân;
“Çile dolsun, yürü öyleyse, dedim, oldu olan!”
Siz yüzlerce adam mevlid okur benden iyi,
Ama bîçâre kızın, bağı yanık anneciği,
Yoklasın merdini, nâ-merdini, insan diyerek,
Eli yüzlerce heyûlaya deşip boş dönecek!
Fukâranın seneler, belki, siler göz yaşını;
Hangi taş pekse, hemen vurmaya baksın başını,
Elin evlâdına yanmaz parasız bir kimse!
Çaresizdim sizi bekletmede, beklettimse”.⁵⁹

Anlatılanlar karşısında duygulanan Valide Sultan, durumu anlayışla karşılar ve başka bir gün yeniden mevlit okuyabileceğini söyler.

2.2.3. Yoksulluk ve Eğitim

Mehmet Akif’in yoksullukla ilgili olarak üzerinde durduğu meselelerden biri de küçük yaşta ailenin geçimini sağlamak için çalışmak zorunda kalıp okuyamayan çocuklardır. Bu mesele “Küfe” adlı şiirde dile getirilir. Manzumede okumak isteyen ancak babası öldüğü için annesi ile kardeşinin geçimini babasından ona yadigâr kalan küfe ile sağlamak zorunda olan 13 yaşındaki Hasan’ın hüznü hikâyesi anlatılır. Hasan adlı çocuğu tesadüfen küfeyi tekmelerken görüp tanıyan şair, annesiyle olan konuşmalarına şahit olur ve çocuğa nasihat edince de onun tarafından terslenir. Birkaç gün sonra yolda yine acınacak bir durumda olan Hasan ile karşılaşır. Onun yaşıtı olan ve çalışmak yerine okula giden çocukların o anda neşe içinde okuldan dağılıyor olmaları, Hasan’ın sefaleti ile karşılaştırılınca ortaya trajik bir görüntü çıkar:

“Bu bir ayaklı sefâlet ki yalnayak, baş açık;
On üç yaşında buruşmuş cebî-i sâfi, yazık! (...)
Evet, bu yavruların hepsi, pür-sürûd-ı şebâb,
Eder dururdu birer âşiyân-ı nûra şitâb.
Birazdan oynayacak hepsi bunların, ne iyi!
Fakat Hasan, babasından kalan o pis küfeyi,
-Ki ezmek istedi görmekle reh-güzârında-
İlelebed çekecek düş-ı ıztırârında!
O, yük değil, kaderin bir cezâsı ma’sûma...

⁵⁸ Mehmet Âkif Ersoy, **Gölgeler (Safahat)**, Hazırlayan: Fazıl Gökçek, Dergâh Yayınları, İstanbul 2007, s.103.

⁵⁹M. Âkif, **Gölgeler (Safahat)**, s.103-104.

*Yazık, günâhu nedir, bilmeyen şu mahkûma!”*⁶⁰

Mehmet Akif, bazı şiirlerinde ele aldığı sosyal sorunların çözüm yollarını da ortaya koyar. Ancak şair, “Küfe” şiirinde işlenen “*muhtaç çocukların tahsili*”⁶¹ meselesinde karşılaştığı çaresizlikler karşısında suskun kalır.

2.2.4. Yoksulluk, Yaşlılık ve Yalnızlık

Gerçek kişileri ve hayat sahnelerini eserlerine konu edinen Akif, “Seyfi Baba” manzumesinde de gerçek hayatta tanıdığı dülger Hasan Baba’yı anlatır. Şair, güreştiği dönemlerde kispet yapıp pehlivan olan Abdullah ve babası Hasan’la tanışır. Rumeli şivesiyle konuşan bu kişilerle dost olduktan sonra onlara yakın olmak için evini onların mahallesine taşır.⁶²

Seyfi Baba, yaşlı olmasına rağmen dama çıkıp kiremit aktararak ekmeğini kazanmaya çalışan biridir. Akif, yoksul, iş arayan oğlunun dışında kimsesi olmayan, hasta, yetmiş beş yaşını geçmiş Seyfi Baba’nın ziyaretine gider. Yolda karşılaştığı sefalet manzaralarını panoramik bir bakış açısıyla aktarır. Mithat Cemal’e göre “Seyfi Baba” manzumesinde şairin yolda yürürken “*elindeki fenerden gâh sıvasız duvara, gâh mahalle mezarına vuran aydınlık*” ifadeleri, Daudet’in *Jack* romanından alınan bir “*ilham parçası*”dır.⁶³ İnci Enginün ise bu tasvirleri Fikret’in “Sis” şiirindeki tasvirten farklı bulmaz. Sadece Akif, Fikret gibi bu manzaradan tiksiniş ondan yüz çevirmez.⁶⁴

Elindeki kandilden yansıyan ışığın şaire gösterdiği manzaradan bir bölüm şöyle dökülür mısralara:

“Hânümân yoksulu binlerce sefilân-ı beşer;

Sesi dinmiş yuvalar, hâke serilmiş evler;

Kocasından boşanan bir sürü bîcâre karı;

O kopan râbitanın, darmadağın yavruları;

Zulmetin, yer yer, içinden kabaran mezbeleler;

Evi sırtında, sokaklarda gezen âileler!

Gece rehzen, sabah olmaz mı bakarsın, sâil!

*Serseri, derbeder, âvâre, harâmî, kâtil...”*⁶⁵

Şair, topluma dair aksettirdiği görünümünden sonra Seyfi Baba’nın hastalığı, yalnızlığı ve fakirliği karşısında duyduğu üzüntüyü dile getirir. Seyfi Baba’yı asıl etkileyen şey, yalnızlığıdır. Öyle ki bazen bir hafta boyunca yanına kimsenin uğramaması canına tak eder. Bu yönüyle “Seyfi Baba” edebiyatın yaygın bir temi olan yalnızlığın “*ihhtiyarlıkla bağlı bir facia olarak görüldüğü nadir şiirlerden biridir.*”⁶⁶ Ekmek parası kazanmanın zor olduğu böylesi bir dönemde şair, dostuna maddi anlamda yardımcı olmak ister. Ancak cebinde tek onluk bile bulamayan şairin içi burkulur ve içinden ebedi bir hayıflanma olarak;

⁶⁰ M. Âkif, *Safahat (Birinci Kitap)*, s.71.

⁶¹ F. A. Tansel, *age.*, s.34.

⁶² M. Cemal, *age.*, s. 48-49.

⁶³ M. Cemal, *age.*, s. 30, 47.

⁶⁴ İ. Enginün, *Araştırmalar ve ...*, s.184.

⁶⁵ M. Âkif, *Safahat (Birinci Kitap)*, s.126-127.

⁶⁶ İ. Enginün, *Araştırmalar ve ...*, s.184.

“Ya hamiyetsiz olaydım, ya param olsa idi!”⁶⁷

sözleri kopar.

2.2.5. Kimsesizlik, Hastalık ve Ölüm

Mehmet Akif’in şiirlerinde ele aldığı insanlar arasında yetim ya da öksüz kalmış, kimsesiz insanlar önemli bir yer tutar. Bunların bir kısmı çocuk yaşta ailesini, annesini ya da babasını kaybetmiş çocuklar bir kısmı ise yalnız yaşayan, kimsesi olmayan yaşlı insanlardır. Kimsesiz insanların hasta olması ya da ölmesi, manzumelerde acıma ve merhamet duyguları öne çıkarılarak işlenir. Bunlardan ilki “Hasta” manzumesidir. Burada anlatılan olay, manzumenin başında belirtildiği üzere Halkalı Ziraat Mektebi’nde geçer. Dolayısıyla bu konu, şairin birebir gözlemediği, gerçek bir olay etrafında şekillenir.

Mithat Cemal, Akif’in “Hasta” şiirini ilk kez dinleyeceği zaman hasta redifli bir gazel duyacağını zanneder. Ancak muhavereli olarak başlayıp bambaşka biten bu şiirin yeniliği karşısında şaşkınlığını gizleyemez. Öyle ki “*Kemal’den, Hamit’ten sonra edebiyatta bir de Akif diye biri mi vardı?*”⁶⁸ sorusunu sormaktan kendini alamaz.

Mithat Cemal, bir gün Akif’e “Hasta” şiirinin aslını sorar. Bunun üzerine Akif, Halkalı Ziraat Mektebi’nde edebiyat hocası iken böyle bir olayın yaşandığını, Ahmet adlı bu talebesinin güney illerinden birinden gelip İstanbul’un rutubetli ikliminde verem olduğunu anlatır. Şefik Kolaylı’nın M. Cemal’e aktardıklarına göre verem olduğunu çocuğun kendisi söylemiş, ama okuldakiler bunun bir özenti olduğunu düşünerek ona inanmamışlardır. Veremden gittikçe zayıflayan çocuğun vehimden güçsüz kaldığı düşüncesiyle onu telkinlerle iyileştirmeye çalışırlar. On beş gün sonra fenalaşan hastanın teşhisi geç konulduğu için Ahmet ölür. Şiire hâkim olan acı istihzalar, vak’anın doğruluğundan kaynaklanır. Akif, şiirlerini yazarken iki defa ağladığını ve bu anlardan birinin bu çocuğu yazarken olduğunu söyler.⁶⁹

Şiirde şair, hekime;

“-Bence doktor onu siz soyarak dinleyiniz”⁷⁰

diyor. M. Cemal, bu mısraın bir tariz olduğunu ve o zamana kadar hastayı soymadan dinleyen bu hekime yöneltilen bu sözlerin “*yatılı mekteplerdeki umumi ve resmi merhametlerin yüzüne karşı*” savrulan “*acı bir sayha*”⁷¹ olduğunu söyler. Zira hekim, veremi, göğüs nezlesi zannetmiştir.

“Hasta” manzumesi, şairin doktora hitap etmesiyle başlar. Şairin ve doktorun sözleri hastalığın ciddiyetini ortaya koyar. İçeri çağrılan hastanın görünümü tasvir edilir. Çocuk o kadar zayıflayıp takatten düşmüştür ki soyunduğu zaman ortaya bir sefalet heykeli çıkar. Tabip merhamete geldiği için hastayı ümitsiz etmemek adına onu muayene etmek ister. Çocuğun teşhisinde geç kalındığı için hastalık ölümcül devreye girmiştir. Verem olduğu için okuldaki diğer çocuklara da bulaşmasını önlemek amacıyla ve hastayı üzmemek için hava değişimi verilir. Ancak kendi durumunun farkında olan ve gidecek bir yeri bulunmayan çocuk, okuldan ayrılmak istemez. Bu sırada çocuğun ağzından dökülen mısralar, onun durumunu gözler önüne serer. Çocuğun kimsesizliği, çaresizliği, kardeşine duyduğu sorumluluk duygusu ve gelecek hayallerinin kaçınılmaz bir şekilde ölümle sonlanacak olması, onun durumunu daha trajik bir hale sokar ve şu mısralarda acı ve merhamet duygusu zirveye çıkar:

⁶⁷ M. Akif, *Safahat (Birinci Kitap)*, s.129.

⁶⁸ M. Cemal, *age.*, s.14, 16.

⁶⁹ M. Cemal, *age.*, s. 63.

⁷⁰ M. Akif, *Safahat (Birinci Kitap)*, s.56.

⁷¹ M. Cemal, *age.*, s. 60-64.

“-Şimdi tebdil-i hava var mı benim istediğim?
 Bırakın hâlîme artık beni, rahat öleyim!
 Üç buçuk yıl bana katlandı bu mektep, üç gün
 Daha katlansa kıyâmet mi kopar? Hem ne için
 Beni yıllarca barındırmış olan bir yerden,
 “Öleceksin!” diye kovmak? Bu kovulmaktır. Ben,
 Kimsesiz bir çocuğum, nerde gider yer bulurum?
 Etmeyin, sonra sokaklarda perişan olurum!
 Anam ölmüş, babamın bilmiyorum hiç yüzünü;
 Kardeşim var, o da lâkin bana dikmiş gözünü: (...)
 Hangi derdim için ağlayayım, bilmiyorum.
 Döktüğüm yaşları çok görmeyiniz: Mağdurum! (...)
 Merhamet bilmeyen insanlara bak, yârabbi,
 Kovuyorlar beni bir sâil-i âvâre gibi!”⁷²

Hastanın bu sözleri üzerine okuldakiler isterse kalabileceğini, ancak hasta olduğu için istirahat verdiklerini belirtmeler de çocuk verem olduğunu ve öleceğini bildiğini, ahmak olmadığını söyler. Sınıfından iki arkadaşının kolları arasında paytona bindirilir. Çocuk, gidecek yeri olmadığı için paytoncudan kendisini İstanbul’da gariplerin bulunduğu ve uzanıp ölmeye bir şilte bulacağı bir yere bırakmasını ister.

Ele aldığı konuyu derinden hisseden şair, “Hasta” şiirinde uzun tasvirlerle girişmez. Çünkü şahit olduğu bu olayı ebediyen unutamayacağını söyleyerek bunu bize de duyurur. Doktoru konuşturarak ve okuru hasta ile karşı karşıya getirerek olayı daha canlı hale getirir. Durumu, kısaca ve gereken ayrıntılara da yer vererek anlatır.⁷³ Bu şiirde Akif, ne bir eleştirmen ne de bir vâiz tavrı sergiler. Bu olayı bütün çıplaklığıyla ve sade bir şekilde veren şair, bu durumu “*ebedileştirmek*” ister. Hatta diğer eserlerinde yaptığı gibi bu olaydan “*bir hikmet çıkarmak yoluna da gitmez.*”⁷⁴

Şiirin sonunda hasta çocuğun gitmek istemese de öleceğini ve artık orada kalamayacağını bilmesi “*insanın merhamet duygularını çatlatacak bir üslûpla verilir.*”⁷⁵ Şair, burada acı çeken ve bunu okura da duyuran bir insandır. Annesi ölen, babasını hiç görmemiş olan ve kardeşinin tek umut bağladığı ve bunu da boşa çıkaran bu kimsesiz çocuğun bir romana konu olabilecek trajedisi birkaç beyitle verilir.⁷⁶

Mithat Cemal’e göre Akif, “Hasta” manzumesinde görüldüğü gibi “*terennümün değil, çılgınlığın ‘virtuose’udur.*”⁷⁷ Akif’i bu tarz şiirlerinde etkileyici ve başarılı kılan en önemli etkenlerden biri de kullandığı dildir. Arapçayı, Farsçayı, Fransızca’yı iyi bilen dini ilimlere hâkim olan Akif, sade, konuşma diline yakın bir dili rahatlıkla aruza uygular.

⁷² M. Âkif, *Safahat (Birinci Kitap)*, s.57-58.

⁷³ K. Yetiş, *age.*, s. 14-15.

⁷⁴ K. Yetiş, *age.*, s.16-17.

⁷⁵ K. Yetiş, *age.*, s. 18.

⁷⁶ K. Yetiş, *age.*, s. 18.

⁷⁷ M. Cemal, *age.*, s. 199, 263

“Hasır” şiiri, yine kimsesiz, yaşlı bir kadının ölümünün düşündürdüklerine dayanır. Burada şair, “*insanın kaderini ve sonunu*” konu edinir. Ölüm fikri birçok şairi olumsuz etkiler. Oysa Akif’i asıl etkileyen ölüm değil; “*yaşanılan hayatın acuları ve elemeleri*”⁷⁸dir. Bu şiirde anlatılan kişilerin hayatları birçok acı ile dolu olduğu için bu durum, şaire de hüznün verir. Dünyanın iç yüzünde birçok zulümler vardır. Fakat şair için bu “*demogojiye, ideolojiye çekilmeyen bir gerçektir, hayatın gerçeğidir. Mühim olan bu facianın ruhu harap eylememesidir. İşte asıl felaket ruh harap olursa başlar.*”⁷⁹

“Hasır” şiirinde şair, yine Fatih’e yakın bir semt olan Yayla civarında dolaşmaya başlar. Aktarılan bir dostunu ziyarete gider ve burada alışverişe gelen müşterileri gözlemler. Gelenlerden biri, yalnız ve hasta iken ölmüş olan bir kadını sarmak için bir hasır satın almaya gelir. Bu esnada kefen yerine hasıra sarılacak kadının şairin hayalinde canlanan hikâyesi mısralara dökülür. Buna göre hayatı bir yığın elem ile dolu olan kadın, toprağa gömülür. Bu durumu zihninde canlandıran şairi bir hüznün kaplar. Dünyanın iç yüzünde bir yığın zulümler olduğunu düşünür. Bu nedenle de bu dünyadan nefret eder, ölmeyi arzular ve oradan ayrılırken;

“*Hayât nâmına, yârab, nedir bu devr-i azâb?*”⁸⁰

şeklindeki can alıcı soruyu sormaktan kendini alamaz.

2.3. Kötü Alışkanlıkların Yozlaştırdığı Aile Kurumu

Akif, yaşadığı ya da çevresinde birebir gözlemlediği durumları yazmayı daha samimi bulur. Oysa bilineni yazmak, belli duygu ve düşünceleri dile getirmek, onun nazmını tehlikeye sokan bir durumdur. Akif ise bundan çekinmeyecek kadar güçlü bir “*nazım hatibi*”dir.⁸¹ Akif’in orijinalliği algıda-düşüncede değil, ifade edişte yapacağı farkında olduğunu vurgulayan Mithat Cemal’in ifadesiyle söyleyecek olursak “*O, bize, bilmekten bıktığımız şeyleri bile meçhulün güzel büyüsiyle okutabiliyordu. (...) Akif, icad eden adam değildir. Ne yeni nazım şekilleri, ne de yeni mevzular buldu. Manzumelerin dinî olmayan mevzularını ondan evvel yazanlar vardır. Fakat, O, nazma getirdiği yeni râşe ile, simalaşan asabiyetiyle, şahsileşen kafiyelerle, ses parçaları olan yekpare mısralarla, hâsılı, nazımın nâtıkasıyladır ki kendisinden evvel yazılan mevzuları henüz yazılanın, yepyeni olanın, şimdiye kadar görülmemenin kuvvetiyle bize okuttu.*”⁸²

Akif, manzumelerinde erkeklerin içki, kumar, kahve gibi kötü alışkanlıklarını eleştirir. Çünkü bu kötü alışkanlıklar, toplumun kalkınmasında önemli bir yere sahip olan aile kurumunu yozlaştıran ve onu parçalayıcı bir işleve sahiptir. Bu konuların irdelendiği manzumeler “*Meyhane*” ve “*Mahalle Kahvesi*”dir. Şair, kahve ve meyhane gibi ortamları zararlı bulur ve bunları sert bir dille eleştirir. Çünkü ailesine ayırması gereken zaman, enerji ve parayı bu mekânlarda tüketen erkeklerin tutumları, ortaya trajik aile tablolarının çıkmasına yol açar. Bu nedenle de şair, bu mekânları natüralist bir anlayışla tasvir eder.

“*Meyhane*”de kadının kazandığı parayı sürekli içki içerek harcayan ve ailesini ihmal eden bir adamdan söz edilir. Kadın, parasını kocasına kaptırır. Kızını, sarhoş bir babası olduğu için kimse almak istemez. Oğlu ise para ödeyemediği için okuldan atılmıştır. Adam, onu bu durumdan kurtarmak için gelen karısının bütün yakarışlarını dikkate almaz. Kadın, kocasını çocuklarının yanına götürmek için çabalarken o esnada kocasının onu boşadığını söylemesinin şokunu yaşar:

⁷⁸ K. Yetiş, *age.*, s. 30.

⁷⁹ K. Yetiş, *age.*, s. 28.

⁸⁰ M. Âkif, *Safahat (Birinci Kitap)*, s.78.

⁸¹ M. Cemal, *age.*, s. 283-284.

⁸² M. Cemal, *age.*, s. 283-284.

“-Kadın lâkırdısı girmez kulağıma zâti benim.
 Senin karım dediğin âdetâ pabuç gibidir:
 Biraz vakit taşınır, sonradan değiştirilir.

Kadın bu sözleri duymaz, tazallüm eylerdi;
 Herif mezar taşı tavrıyla sâde dinlerdi.
 Açıldı ağzı nihâyet, açılmaz olsa idi!
 Taşıp döküldü, içinden şu lâ'net-i ebedî:
 -Cehennem ol seni huzur orospu, git: Boşsun!
 -Ben anladım işi: Sen komşu, iyice sarhoşsun;
 Ayıltınız şunu yâhu!

-İlişmeyin!

-Bırakın!

Herif ayıldı mı bilmem, düşüp bayıldı kadın!“⁸³

Akif, öne çıkan manzumelerinden biri olan “Mahalle Kahvesi”ni yakın dostlarından Hüseyin Avni’ye ithaf eder. Şair, tıpkı meyhaneler gibi kahveleri de Osmanlı toplumu için son derece zararlı ve kapanması gereken mekânlar olarak görür. Akif, bu şiirde mahalle kahvesini; ilginç bir ifade ile dilenci şekline girmiş sinsi canilere, gündüz bile yol kesen haramilere, azmin önüne geçen, zamana kıyan, bir onluğa bile kucak açan sefilleri bir av gibi kalbinden vuran acımasız bir varlığa benzetir ve bu mekânları artık kapanması gereken kanlı bir perde olarak nitelendirir. Çünkü toplumun yüz karası olan bu mekânlar, bir milletin gayret ruhunu emen, Şarkın bakılmayan yarasıdır ya da onu içeriden öldüren katilidir. Şair, mahalle kahvesini; tarihindeki bütün rezillikleri yutan lanetli bir ağza, bir batakhaneye benzetir. Bu keskin nitelendirmelerde Akif, son derece net ve acımasızdır. Çünkü o, bu mekânları, hem bir milletin gelişmesini engellemesi hem de aile saadetini yok etmesi yönüyle asla benimseyemez.

“Mahalle Kahvesi”nde şair, evine sığamayıp kahvede zaman tüketenler için bir kahveye girer ve okuru yaptığı tasvirle kahvenin içine sokar. Şair, burada dama, iskambil oynayanların konuşmalarını da aktarır. Manzumenin sonunda şairin düşüncelerine kırlangıçlar şöyle tercüman olur:

“Tavanın pervazı altındaki toprak yuvadan,
 Bakıyor bunlara, yan yan, iki çift ince nazar:
 “Ya sizin bir yuvarız yok mu?” diyor anlaşılan,
 Dişi erkek çalışan yavrulu kırlangıçlar...”⁸⁴

Şairin bu manzumede gözler önüne serdiği manzara, son derece olumsuz ve iç karartıcıdır. Şair, yuvalarına dönmekte olan kırlangıçlar üzerinden gitmeleri gereken bir evleri olduğunun bile farkına varmayan insanların içine düştükleri trajik durumu ironik bir tutumla dile getirir.

⁸³ M. Âkif, *Safahat (Birinci Kitap)*, s.88.

⁸⁴ M. Âkif, *Safahat (Birinci Kitap)*, s.199.

2.4. Dini Yanlış Algılamının Yarattığı Sorunlar

Mehmet Akif, Müslüman toplumlarda yaşanan bazı sorunların temelinde dinin yanlış algılanmasının ve dejenere edilmesinin yattığını düşünür. Bundan etkilenen en önemli kurumlardan biri de aile müessesesidir. Bu konu, “Köse İmam” manzumesinde işlenir. Burada yine aile içerisinde yaşanan huzursuzluklar, toplumun bozulan terbiyesi ve şeriatı kullanarak yanlış uygulamalar içerisine girilmesi anlatılır. Bu manzume, şairin babasının talebesi kendisinin de yakın arkadaşı olan Ali Şevki Efendi’ye ithaf edilir ve onun şahsından ilham alınarak kişileştirilir. Akif, üç yıldır görmediği Köse İmam’ın evine ziyarete gider ve oradayken bir olaya şahit olur. Buna göre İmam’ın evine bir kadın kocasını şikâyete gelir. Kadın, ne olduğunu soran hocaya şunları aktarır:

*“-Ne kafam kaldı dayaktan, ne gözüüm, hep şişti;
Karşı koysa idim eğer mutlak işim bitmişti.
Ağladım, merhamet et, yapma dedim... Kim dinler.
Boşamakmış beni dünden beri efkârı meğer
Üç çocuk annesi, emzikli kadın tek başına,
Koca berhâneyi silsin de, süpürsün de sana,
Yine sen bilmeyerek zâlim onun kıymetini,
Dene biçârede kalkıp kolunun kuvvetini!”⁸⁵*

Hoca, kadının kocasını çağırır. Bunun hesabını sorar. Ona şeriatı dayanak olarak gösteren ve dört kadınla evlenme hakkı olduğunu söyleyen adama dersini verir. Onu azarlar, dinde kadına böyle bir muamelenin yer almadığını vurgular ve onları barıştırıp gönderir. Terbiyemizin bozukluğundan dert yanan İmam, çarenin halkı uyandırıp ona insanlığı öğretmek olduğunu, şeriatla oynayan biçâreleri gördüğünde “Müslümanlık bu mu yahu” diye yandığını söyler ve sözlerine şöyle devam eder:

*“Ne kadınlar; ne sefâlet doğuranlar, görürüz;
İşte binlerce çocuk, hem baba sağ, hem öksüz!
Üç sınıf halka içim parçalanır, hem ne kadar!
İhtiyarlar, karılar, bir de küçükler; bunlar
Merhamet görmeli, yüz görmeli insanlardan;
Yoksa, insanlığı bilmem nasıl anlar insan?”⁸⁶*

Şair gibi İmam da aile kurumunu önemser. Çünkü toplum için ön gördüğü terbiyenin aileden başlayacağına inanır.

2.5. Devrin Yönetiminin Oluşturduğu Baskı ve Zulüm

Mehmet Akif, II. Abdülhamit istibdadını ve bu yönetimin yarattığı baskı ve zulmü Meşrutiyet’in ilanı sonrasında 1909’da yazdığı “İstibdâd” şiirinde dile getirir. Şair, bu şiiri yakın dostu Midhat Cemâl’e ithaf eder. İstibdat devrinin yıkılıp gitmesi ve ardından bıraktığı pis hatıralardan söz eder ve bu yönetim ile II. Abdulhamit’i eleştirir. Çünkü bu devir; zalimle mazlumun bir sayıldığı, insanlıktan mahrum, herkese eziyet edilen, utanılacak bir devirdir. Akif’in

⁸⁵ M. Âkif, *Safahat (Birinci Kitap)*, s.202.

⁸⁶ M. Âkif, *Safahat (Birinci Kitap)*, s.206.

“*İstibdadın doğurduğu korkunç manzaraları, faciaları*” tablolattığı bu mısralar, onu Tefvik Fikret’e yaklaştırır.⁸⁷

Şair, devrin görünümünden kendi mahallesini ve insanlarını, yaşamlarını tasvire girişir. “İstibdad” manzumesinde II. Abdülhamit’in tahtan indirilme korkusu ile Sultan Mehmet Reşad’a yakın olan kişilerden şüphe etmesi ve bu nedenle kilercibaşı ile uzaktan akraba olduğu için mahallede oturan bir kişiyi tutuklama girişimleri anlatılır. Büyük oğlu askerde ölen, ikincisi de Yemen’de sürgün olan, göğsü sakat, fakir bir adamı beş on kişi bu gerekçeyle yakalayıp götürmek isterler. Bu duruma sadece adamın karısı itiraz eder ve feryadı ortalığı kaplar. Ancak kadın, tek başına olduğu için adamın alınıp götürülmesini engelleyemez.

“-Bırakın?

*Kocam ne yaptı? Nedir cürmü bî-günâh adamın?
Zavallının büyük evlâdı öldü askerde;
İkinci oğlu da sürgün Yemen’de bir yerde,
Acıklı, göğsü sakat, koyverin didiklemeyin; (...)
Köpek sürür gibi insan sürüklenir mi ayol?”⁸⁸*

Kadın, bu duruma tepki göstermeyen, evine sinip kalan komşularından yakınıdır. Kimse çıkıp kocasının haksız yere götürülüşünü engellemez. Sessiz kalanlardan biri de şairdir. Bu feryatlar karşısında suskun kaldığı için üzülen şairin sabrı da nihayetinde tükenir ve şair, ağlamaya başlar:

*“Utandım ağlayarak, ağladım utanmayarak!
Diyordu sanki o bîçâre karşıdan:
-Alçak
Demini gerekti hamiyet! Hem ağlamak ne demek?
Figân ederse kadın, susturur koşup erkek.

Eve döndüm, bütün o fâcialar
Geldi karşımda durdu subha kadar.
Döndü didemde bin hayâl-i elîm!
Öttü beynimde bin figân-ı yetîm.
Ağlasın inlesin de bir mazlûm,
Olayım seyre sâde ben mahkûm!”⁸⁹*

Akif, haksızlık ve zulüm karşısında suskun kalmayı, canı olmayla bir tutar. Kimsenin tepki vermemesini, Kur’ân’ın sesinin kısılması hatta güya Mevlâ’nın sedasının susması ile özdeş görür.

⁸⁷ İ. Enginün, *Araştırmalar ve...*, s.183.

⁸⁸ M. Âkif, *Safahat (Birinci Kitap)*, s.152.

⁸⁹ M. Âkif, *age.*, s.154.

Ancak bu olayın hemen ardından II. Meşrutiyet'in ilan edilmesini ise bu zulümler karşısında Mevla'nın suskun kalmaması olarak değerlendirir.

2.6. İdarecilerin Halka Göstermesi Gereken İlgi ve Sosyal Adalet

Mehmet Akif, şiirlerinde toplumun kalkınması noktasında ciddi bir çaba sarf eder. Bu konuda kendince bir çözüm yolu önerir. Ona göre yapılması gereken iki şey vardır. Birincisi bozulmamış ve yozlaşmamış olan “*asr-ı saadet*” dönemini örnek almak. İkincisi ise Batı'nın iyi, olumlu taraflarından yararlanmak. Ancak bu ikisi bir arada olursa toplum, içinde bulunduğu olumsuzlukların farkına varacak ve kendi gelişmesini, kalkınmasını gerçekleştirebilecektir. Merhamet duygusunun öne çıktığı manzumelerde özellikle halkın yoksul, kimsesiz, sefil ve çaresiz oluşundan sorumlu tutulan devleti yöneten idarecilerdir. Bu nedenle sorunlara ilk elden çözüm üretmesi ve sosyal adaleti sağlaması gereken de onlardır. Akif'in bu konuda örnek olarak sunduğu modeller ise “Kocakarı ile Ömer” ve “Dirvâs” adlı manzum hikâyelerde konu edildiği gibi İslam tarihinde mevcuttur.

“Kocakarı ile Ömer”, Akif'in manzum hikâye yazma konusunda örnek aldığı ve “Üstâd-ı necîbim” olarak nitelendirdiği Ali Ekrem Bey'e ithaf edilir. Manzume, İslam tarihinde yer alan Hz. Ömer ile ilgili bir menkıbeye dayanır. Buna göre Halife Ömer, bir gün beldeyi dolaşır, her evi dışarıdan yoklar. Medine dışına doğru bir çadır görür ve orada şu manzara ile karşılaşır:

*“Ocak başında oturmuş bir ihtiyarca kadın.
Açız! Açız! diye feryâd eden çocuklarının,
Karıştırıp duruyorken pişen nevâlesini;
Çıkardı yuttuğu yaşlarda çırpınan sesini:
-Durundu yavrularım, işte şimdicek pişecek...
Fakat ne hâl ise bir türlü pişmiyordu yemek!
Çocukların yeniden başlamıştı nâleleri...
Selâmı verdi Ömer, daldı âkıbet içeri.
Selamı aldı kadın pek beşuş bir yüzle.
-Bu yavrular niçin, ey teyze, ağlıyor, söyle?
-Bugün ikinci gün, aç kaldılar...
O hâlde, neden
Biraz yemek komuyorsun?
-Yemek mi? Çömleği sen,
Tirit mi zannediyorsun? İçinde sâde su var;
Çakıl taşlarıyla beraber bütün zaman kaynar!”⁹⁰*

Hız. Ömer, kadına neden bu durumu Emir'e söylemediğini sorar. Kadın ise halifeliği kabul eden kişinin etrafındakilerden haberdar olması gerektiğini, gidip dilencilik yapamayacağını söyler ve Halife Ömer'e beddualar eder. Kendini tanıtmayan ve kadına hak verip bu duruma çok üzülen Hz. Ömer, yanında Abbas ile zahire ambarına gider. Oradan bir çuval un ve yağı yüklenip tekrar yola koyulur. Hz. Ömer, bu işi başkasının üstlenmesini kabul etmez. Kendisi bizzat eve gidip

⁹⁰ M. Âkif, *Safahat (Birinci Kitap)*, s.161.

çocuklara yemek pişirip yedirir. Ertesi gün de kadına nafaka bağlayarak ondan kendisini affetmesini ister. Çünkü onun adalet anlayışına göre;

*“Kenâr-ı Dicle’de bir kurt aşırta bir koyunu,
Gelir de adl-i ilâhî sorar Ömer’den onu!
Bir ihtiyar karı bî-kes kalır, Ömer mes’ûl!
Yetîmi girye-i hüsrân alır, Ömer mes’ûl!
Bir âşiyân-ı sefâlet bakılmayıp göçse:
Ömer kalır yine altında, hiç değil kimse!
Zemîne gadr ile bir damla kan dökünce biri:
O damla bir koca girdâb olur boğar Ömer’i!”⁹¹*

Bu manzume ile şair, aynı zamanda yöneticilere örnek olması gereken asr-ı saadet’i model olarak sunar. Çünkü İslam inancına göre bir devletin yöneticisi, o ülkedeki her türlü sefaletten, haksızlıktan, zulümden sorumlu olan ve bu sıkıntıları bilip buna çözüm üretmesi gereken konumdadır; idarecinin asli görevi de budur.

Akif’in yine İslam tarihinden hareketle anlattığı hikâyelerden biri de “Dirvâs”tır. Buna göre Emevi hanedanlarından Hişâm zamanında Şam yakınlarında üç yıl süren bir kuraklık yaşanır. Bu nedenle halk açlıktan, sefaletten kırılıp geçer. Buna bir çare bulmak üzere halk durumu halifeye bildirerek ondan bir çare bulmasını ister. Bunun için de çocuk yaşta olan ama konuşma kabiliyeti ile ünlü olan Dirvâs’ı da yanlarına alırlar. Halife, huzuruna çıkan halkın sözcüsünün genç biri olduğunu görünce onu küçümser. Ancak “İnsanlık nedir o siz de yok mu?” diyen Dirvâs, cesurca Halife’nin sözünü keser ve halifeyi kendilerini dinlemeye mecbur bırakır. Dirvâs, kendi içinde buldukları durumu ise şöyle anlatır:

*“Açlık ecelin zahîri oldu:
Baştanbaşa çöl cesetle doldu.
Her kûşede bin acıklı feryâd...
Yok bir yerden sadâ-yı imdâd.
Şübbân bütün ihtiyâra döndü!
Pîrân görsen, mezâra döndü!
Yok vâlidelerde süt ki: tutsun,
Evlâdını emzirip uyutsun.
Zannım, bize münfail ki Mevlâ:
Bir bâdiye halkı yandı, hâlâ
Bir damla su inmiyor semâdan,
Şebnem bile düşmüyor duâdan
Binlerce duâyâ bir icâbet
Göstermedi bârgâh-ı rahmet.*

⁹¹ M. Âkif, *age.*, s.164.

*Artık sana ilticâya geldik,
Reddetmez isen ricâyâ geldik.”⁹²*

Dirvâs, Halife bu kadar ihtişam içinde yaşarken halkın neden açlıktan kırıldığını sorar ve bu mallarda onların da hakkı olduğunu söyler. Bu sözler karşısında çaresiz kalan Halife, halkın ihtiyaçlarını karşılamak zorunda kalır.

Akif, merhamet temine yoğunlaştığı birinci *Safahat*'tan sonra *Asım*'da da bu tarz terennümlerini tekrarlar. Toplumu ıslah edecek olan Asım, “*dünya saadetlerine sarhoşça gömülüp yaşayanlara*” şöyle haykırır:

*“Hakkınız nerde sefih olmaya dünya açken
(...)
Aç sefil inliyerek can vere dursun dünya,
Yine siz dinlemeyin anlamayın matemini.”⁹³*

Sonuç

Mehmet Akif, merhamet temini kendi döneminde eser veren şairlerden daha yoğun ve daha farklı bir tarzda ele alır. Bu manzumelerde bireyin günlük hayatta karşılaştığı sıkıntılar ya da toplumsal bir yara haline gelen sorunlar; yoksulluk, kimsesizlik, hastalık, yalnızlık, çaresizlik, ölüm, geçim kaygısı, kötü alışkanlıkların aile kurumunu yozlaştırması, dini yanlış anlama ve dejenere etme, istibdadın yarattığı zulüm ve baskı, idarecilerin halka göstermesi gereken ilgi ve sosyal adalet gibi çok geniş bir çerçeveden işlenir. Şair, bu konuları ele alırken bazen panoramik bir bakış açısıyla toplumun genel bir görünümünü verir; bazen de bireyin hayatına odaklanarak toplumsal bir yarayı teşrih eder.

Realist yer yer de natüralist bir bakış açısını benimseyen şair, objektif, gözleme ve ayrıntıya dayalı tablolar çizer. Bu tablolar içerisinde çocuklar, kadınlar ve yaşlılar öne çıkar. Bazı manzumelerde Akif, objektif tavrını korur, araya girmeden durumu sadece tasvir etmekle yetinir ve durumu manzumedeki kişilere söyletir; bazı manzumelerde ise neden ya da kimden yana olduğunu hissettirmekten çekinmez. Merhamet duygusunun zirveye çıktığı yerlerde şair; öfkesini, isyanını susturamaz. Manzumelerde değişmeyen tek tavır ise Mehmet Akif'in duruşunu hep yoksuldan, kimsesizden, haksızlığa uğramıştan, mazlumdan yana koymuş olmasıdır.

Türk edebiyatında Batı edebiyatından da gelen bir etki ile ortak bir temaya dönüşen merhamet temi; Akif ile sokağa, diğer bir deyişle topluma açılır. Şairin bu temi kendi hayatı, yaşadığı çevre ve İslam inancı ile temellendirmesi, şiirlere samimi ve gerçekçi bir hava katar. Buna Akif'in gözlem ve tasvirlerdeki ayrıntı gücü, kendine özgü anlatım tarzı, şefkatle isyan arasında gidip gelen söylem tonu, lirizmi, sağlam kompozisyonu ve aruza başarıyla uyguladığı dili eklenince Mehmet Akif, kendiliğinden edebiyatımızın müstesna isimleri arasına girmiş olur.

Sözü Akif'in, *Süleymaniye Kürsüsünde* adlı eserin sonunda yaptığı duanın bir bölümü ile bitirelim:

*“Yâ ilâhî bize tevfikini gönder...
-Âmin!
Doğru yol hangisidir, millete göster....*

⁹² M. Âkif, *Safahat (Birinci Kitap)*, s.185.

⁹³ M. Âkif, *Safahat (Âsım)*, Hazırlayan: Yakup Çelik, s.453-454.

-Âmin!

*Rûh-ı İslâm'ı şedâid sıkıyor, öldürecek.
Zulmü te'dib ise maksûd-ı mehîbin, gerçek,
Nâra yansın mı beraber bu kadar mazlûmun?
Bî-günâhız çoğumuz... Yakma İlâhî!*

-Âmin!"⁹⁴

KAYNAKÇA

- ALVER, Köksal, "Mehmed Âkif Şiirinin Sosyo-Politigi Üzerine", **Hece Mehmet Âkif Ersoy Özel Sayısı**, S. 133, Ocak 2008, s. 349-361.
- BAGCI, Rıza, "Edebiyat Teorileri Işığında Âkif'in Küfe Şiirinde Sosyal Eleştiri", **Hece Mehmet Akif Özel Sayısı**, S. 133, Ocak 2008, s.428-434.
- ENGİNÜN, İnci "Safahat'ta İstanbul'un Romani", **Araştırmalar ve Belgeler**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2000, s. 179-189.
- ENGİNÜN, İnci, **Yeni Türk Edebiyatı Tanzimat'tan Cumhuriyet'e (1839-1923)**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2006.
- ERSOY, Mehmet Âkif, **Safahat**, Hazırlayan: Yakup Çelik, Akçağ Yayınları, Ankara, 2007.
- ERSOY, Mehmet Âkif, **Safahat (Birinci Kitap)**, Hazırlayan: Fazıl Gökçek, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2011.
- ERSOY, Mehmet Âkif, **Süleymaniye Kürsüsünde (Safahat)**, Hazırlayan: Fazıl Gökçek, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2011.
- ERSOY, Mehmet Akif, **Hatıralar (Safahat)**, Hazırlayan: Fazıl Gökçek, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2007.
- ERSOY, Mehmet Âkif, **Gölgeler (Safahat)**, Hazırlayan: Fazıl Gökçek, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2007.
- EŞREF EDİB, **Mehmed Âkif, Hayatı, Eserleri ve 70 Muharririn Yazıları**, Asar-ı İlmiyye Kütüphanesi Neşriyatı, 1938.
- GÖÇKÜN, Önder, "Mehmed Âkif'in Realist Cephesi İle Manzûm Hikâyeleri", **Türk Edebiyatı Araştırmaları II**, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya, 1991.
- GÖKÇEK, Fazıl, "Birinci Safahat Hakkında", Mehmet Âkif Ersoy, **Safahat (Birinci Kitap)**, Hazırlayan: Fazıl Gökçek, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2011.
- KARAKOÇ, Sezai, **Mehmed Âkif**, Diriliş Yayınları, İstanbul, 1996.
- KARAMAN, Hüseyin, "Nurettin Topçu'nun Fikir Dünyasında Mehmet Akif Ersoy", I. Uluslar Arası Mehmet Akif Sempozyumu, 19-21 Kasım 2008 Burdur, **Bildiriler Kitabı**, s. 389-392.

⁹⁴ Mehmet Âkif Ersoy, **Süleymaniye Kürsüsünde**, Hazırlayan Fazıl Gökçek, Dergâh Yayınları, İstanbul 2011, s73.

-
- KARATAŞ, Turan, “ Safahat: Her Yüzde, Yüz İstirap”, **Hece Mehmet Akif Özel Sayısı**, S. 133, Ocak 2008, s.262-270.
- MİTHAT CEMAL, **Ölümünün 50. Yılında Mehmet Akif**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1986, s.14, 16.
- OKAY, Orhan, **Batılılaşma Devri Türk Edebiyatı**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2005.
- OKAY, Orhan, **Sanat ve Edebiyat Yazıları**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1990.
- TANPINAR, Ahmet Hamdi, **Edebiyat Üzerine Makaleler**, Hazırlayan: Zeynep Kerman, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2005.
- TANSEL, Fevziye Abdullah, **Mehmet Akif Hayatı ve Eseri**, Kanaat Kitabevi, 1945.
- TOPÇU, Nurettin, **Mehmet Âkif**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1998.
- TURGAY, Nurettin, “Mehmet Akif Ersoy’un Vaaz ve İrşad Faaliyetlerinde Kur’ân Tefsirinin Yeri ve Önemi”, I. Uluslar Arası Mehmet Akif Sempozyumu, 19-21 Kasım 2008, Burdur, **Bildiriler Kitabı**, s.647-652.
- YETİŞ, Kâzım, **Mehmet Âkif’in Sanat-Edebiyat ve Fikir Dünyasından Çizgiler**, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara, 1992.